

הרב שלמה אבינר

ירושלים במהלך גאולתנו

א. לימוד היסטוריה	יא. עיוורים ופסחים
ב. יציאה מן הקבר	יב. הבונים בחומה
ג. האתחלתא	יג. בלב אחד
ד. הקץ המגולה	יד. מעל החשבון
ה. ושב וקבצך	טו. להמשיך ללכת
ו. מדינה קמה	טז. דומה דודי לצבי
ז. ופרצת	יז. לעזרת ה'
ח. לא מחשבותי	יח. ושש לבכם
ט. אי אפשר לעצור	יט. רעש גדול
י. מקום אשר יבחר	

א. לימוד היסטוריה

אשרינו שזכינו בדורנו לשחרור ירושלים, אך עלינו להתרגל להתבונן בכל המאורעות ההיסטוריים לאור האמונה. האמונה ברבנו של עולם היא מדע גדול, אשר לאורו אנו משקיפים על כל מה שקורה בעולם. קיימים מדעים רבים וחשובים, אך הם חלקיים. כל מדע הוא חלון מסוים, שדרכו מביטים על ההווה. אך האמונה היא מדע המשקיף על הכל מתוך מקור הכל. אין צפייה על הדבר כשלעצמו באורח מנותק, אלא מתוך קישור אל מקור הכל.

התורה מצווה עלינו להתבונן על כל מה שקורה לאור האמונה. מצווה מן התורה ללמוד היסטוריה. "בינו שנות דור ודור" (דברים ל"ב, ז'). אנחנו חייבים להתבונן במה שמשתלשל בשנות דור ודור, כלומר לעסוק בהיסטוריה. אין זו היסטוריה במובן הקטן של ידיעת מאורעות פרטיים, או מה שמרן הרב קוק מכנה "עמל תאריכי" (איגרות רא"ה א', רט"ז), אלא היסטוריה במובן הגדול של "מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור" (תהלים קמ"ה, י"ג), למען ראות איך רבנו של עולם מושל על הדורות.

אמנם לפעמים מסובך הדבר עד למאוד, כי הכתב של ההיסטוריה מטושטש מאוד (איגרות רא"ה ב', של"ד), ואנו מתקשים להבין מה רבנו של עולם עושה, כמו היד שכתבה על הקיר בזמן בלשצר, וכל החרטומים לא ידעו פשרה, עד שדניאל איש חמודות פירש. לעומת זאת לעיתים כתב ההיסטוריה כה ברור, גלוי, פשוט, בהיר ומבהיק, שרק עיוור יכול שלא לראות מה קורה. שחרור ירושלים זורח בעצמה רבה כל כך, שיש לתמוה איך אנשים אינם רואים את יד ה' הנטויה עלינו לטובה.

ב. יציאה מן הקבר

עלינו להתבונן במה שקרה בדורות האחרונים. במשך אלפיים שנה היה מצב מאוד לא נעים של גלות. יחזקאל הנביא אמר: "ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות" (ל"ז, א').

וכן מלך הכוזרים אמר: "עכשיו הנכם גוף בלי ראש", והחבר משיב לו: "אנחנו גוף בלי גוף, אלא עצמות יבשות, אלא שעצמות אלה תחינה" (כוזרי ב', כ"ט-ל').

בגלות הננו בקבר, כדברי הגאון מוילנא (ליקוטי הגר"א בסוף ספרא דצניעותא). נתאר לעצמנו אדם שחי בקבר, אוכל בקבר, ישן בקבר, לומד בקבר, והרימה והתולעה אוכלות אותו.

אך רבונו של עולם החליט שהגלות הסתיימה, שעם ישראל צריך לקום לתחייה ומתחיל לנער אותו מן הקבר.

ג. האתחלתא

זאת האתחלתא דגאולה שהחלה בערך לפני חמש מאות שנה. היהודים התחילו לחזור לארץ ישראל, כתוצאה מגירוש ספרד. הרבה חשבו אז שספרד היא מעין ניו-יורק, אך עקב הגירוש, הגיעו גם לארצנו. אז רבי שלמה מולכו ודוד הראובני הגו את הרעיון לכבוש את ארץ ישראל. אך זה היה נועז מדי. רבי יעקב בירב סבר לחדש את הסמיכה ואת הסנהדרין בצפת. גם זה היה נועז מדי. רבי מנשה בן ישראל רבה של אמסטרדם אמר לשר האנגלי קרומוול, שרבונו של עולם עומד לקבץ את היהודים מכל כנפות הארץ, אך לא יוכל לעשות זאת כיוון שאין יהודים באנגליה, ואם כן יש כאן עיכוב הגאולה. כך הורשו היהודים לחזור, וכך נוצר עוד מקום מקלט ליהודים מפני צרות הגלות. רבי יוסף קארו כתב שולחן ערוך. רעיון חידוש הסנהדרין היה באמת מוקדם מדי, אך השולחן ערוך הוא מעין סנהדרין קטן, המאחד את כולם.

מאז הלך וגדל לאיטו "היישוב הישן" שבארץ ישראל. בהתחלה הגיעו ספרדים ואחר כך הצטרפו אשכנזים, מלבד האשכנזים המועטים שהגיעו כמה מאות שנים לפני כן בזמן בעלי התוספות. הגאולה טיפין טיפין, "אחד מעיר ושנים ממשפחה" (ירמיהו ג', י"ד).

ד. הקץ המגולה

במשך הדורות קרה מאורע פנימי כביר: עם ישראל התאהב בארצו אהבת נפש. לפני זה, הצטמצמה האהבה להצהרות אהבה, מלבד זאת שהמציאות לא אפשרה לעשות הרבה. אך עתה התאהבו והתחילו

לזרום לארץ ישראל, והופיע שלב חדש: ישוב האדמה. במשך אלפיים שנה היתה האדמה שוממה, פגועה במחלות, חורבן ומדבר. היהודים התחילו לבנות את האדמה והיא החלה להיבנות. "ושממו עליה אויבים" (ויקרא כ"ו, ל"ב). הרמב"ן מביא את דברי חז"ל שזו ברכה, כי הארץ לא קיבלה את אויבינו אלא נזפה בהם, אך כאשר אנו הגענו, היא נתנה פירות בעין יפה. התנשקנו עם הארץ והיא השיבה לנו, הצמיחה ישובים. מסופר על החפץ חיים, שבשומעו שקמים ישובים בארץ, אמר: "זה מתחיל כבר!". הארץ נותנת פירות. זהו "הקץ המגולה". רבותינו מודיעים לנו:

"אין לך קץ מגולה מזה שנאמר: ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא (יחזקאל ל"ו, ח')"
(סנהדרין צ"ח, ע"ב).

ורש"י מפרש:

"כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה, אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה יותר"
(שם).

ה. ושב וקבעך

המוני היהודים התחילו להתעורר ולזרום נהרות נהרות מכל מקום, מן הצפון ומן הדרום, למאות, אלפים ומאות אלפים, "כי קרבו לבוא" (יחזקאל שם). ידועים דברי הרמב"ם:

"ויכל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו שנאמר 'ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבעך' (דברים ל', ג')"
(הלכות מלכים י"א, א').

אמנם בפסוק זה לא נזכר המונח משיח, אלא נלמד מכאן, שלרמב"ם המושג קיבוץ גלויות קשור למושג משיח. אין זה מקרה שעם ישראל זורם לארצו.

ו. מדינה קמה

השלב הבא הוא קום המדינה. אי אפשר לספור את כל המהלכים האלקיים, שהביאו לפרק נפלא זה, כל המפללות הפוליטיות וההתמוטטויות המדיניות. רבוננו של עולם בלבד את כל עמי הארץ, כדי שארץ ישראל תעבור מידי הטורקים, לידי האנגלים, ואלו יכריזו ששלנו היא. אמנם האנגלים שיקרו וחזרו בהם, אך לבסוף הכל התגלגל לטובה. דעת הקהל העולמית קמה נגד האנגלים, מפני שחשמו את

ההעפלה. גם זה שייד לסדר ההנהגה האלקית, ומר התהפך למתוק. אפילו ברית המועצות תמכה בקום המדינה, כי סברו לשבור את ההגמוניה מסביב לים התיכון. גם אמריקה תמכה, על אף שמעולם היא לא עשתה טובה לאף עם אלא מתוך חשבון תועלתני. אלא שאחרי השואה היו עשרות אלפי יהודים בגרמניה במחנות עקורים, ללא פתרון אחר לאן להעבירם, ומחנות פליטים אלה הפריעו מאוד לאמריקאים לבנות מחדש את גרמניה, כדי שתעמוד לצידם נגד רוסיה. הרוסים תמכו בקום המדינה מתוך מחשבה אנטי אמריקאית, והאמריקאים מתוך מחשבה אנטי רוסית. מתוך המלחמה הקרה הזאת, הצמיח רבונו של עולם את מדינת ישראל.

חז"ל מתארים עמים ענקיים נלחמים וישראל נמצא בתווך ודואג מה יהיה עליו. אומר רבונו של עולם: כל זאת עשיתי בשבילכם.

אין די מלים לתאר את התחכום של החכמה האלקית. ימים ולילות לא יספיקו לתאר את כל המסיבות הפוליטיות המסובכות והמורכבות שהביאו לקום המדינה. יש להוסיף עוד גורם שהשתכנע שיש להקים מדינה: היהודים באמריקה. אחרי השואה, התנועה הציונית שם השתכנעה שבאמת הגיע הזמן להקים מדינה.

מדינת ישראל היא שלב עצום בגאולת ישראל.

"אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד"

(ברכות ל"ד, ע"ב)

בעולם הזה אנו משועבדים לגויים, ובימות המשיח אנו בני חורין. קום מדינת ישראל הוא ימות המשיח, שיבת ציון - ימות המשיח, נתינת הארץ פירותיה בעין יפה - ימות המשיח. היו חכמים שעשו חשבון ששנת גירוש יהודי ספרד היא ימות המשיח. גם זה נכון, זאת התחלת ימות המשיח, בירור נוקב שמקומנו אינו בספרד אלא בארץ קודשנו. אמנם זה היה מאורע נורא ואיום שלא היה כמותו מאז חורבן בית שני, קטסטרופה וסבל, רצח ושוד. אך כך נולד היישוב הישן, שלא נפסק מאז: מושבות חקלאיות, קיבוץ גלויות וקום המדינה.

רבונו של עולם מביא את הגאולה קמעא קמעא. ההדרגתיות הזאת אינה בטלנות חס ושלום, זו התקדמות איטית אך בטוחה בצעדי ענק. "לא ינום ולא יישן שומר ישראל" (תהילים קכ"א, ד').

ז. ופרצת

לבסוף באה מלחמת ששת הימים ושחרור ירושלים. גבולות ארץ ישראל התרחבו. לפני זה היתה לנו ארץ צרה. מן הארץ שהובטחה על ידי חבר הלאומים נחתכו עוד ועוד חלקים, עד אשר נשארה ארץ קטנה וצרה. ב"ה, במלחמת ששת הימים התקיים "ופרצת ימה וקדמה צפונה

ונגבה" (בראשית כ"ח, י"ד), קצת מכל כיוון. וגם הגענו לירושלים, הלב, הפנים.

ח. לא מחשבותי

לירושלים אין מגיעים מיד. אין היא התחנה הראשונה, אלא שלב עצום של "המחזור שכינתו לציון". אך "לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי" (ישעיהו נ"ה, ז'). מי אנחנו שנבין מה רבוננו של עולם עושה, אך כאשר מעשיו כל כך ברורים וגלויים, זה רצונו יתברך שנראה עין בעין.

על השאלה מה יהיה בעתיד, ודאי איננו מסוגלים לענות. אין איש יודע כלשון הרמב"ם:

"כל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע האדם איך יהיו עד שיהיו"

(הלכות מלכים י"ב, ב').

אך כאשר הם יהיו, עלינו לדעת. ולכאורה ניתן לשאול מדוע רבוננו של עולם אינו רוצה שנדע מתי יהיה השלב הבא? אולי מפני שהוא תלוי בנו. ככל שנעבוד קשה יותר כך הוא יגיע מהר יותר. ככל שנעשה טעויות, כך הוא יתעכב. אכן חז"ל הודיעונו שרבוננו של עולם "סתם את הקץ" (על פי בראשית רבה צ"ו, א'), ואינו רוצה שנדע. אם אנו יודעים את הכל מראש, לא נפעל לשם שמים, אלא נמסור את הנפש כדי לראות ניסים, ובצורה כזאת איננו שותפים כל כך. לכן איננו יודעים אם מאמצינו ישאו פרי באורח מידי או לטווח ארוך. זה חסד גדול שאין הקב"ה מגלה לנו.

אך ודאי שזה יהיה. גם בטוח שזה התחיל. גם אין לדאוג מפני אי הידיעה מה יהיה. לפעמים אי ידיעה היא ידיעה גדולה יותר מאשר הידיעה עצמה, בדומה לביטוי של פילוסוף אחד על "אי ידיעה מלומדת" (ניקולאס קוזאנוס), "דוקטה איגנורנציה". אין הכוונה שאני כל כך יודע שאיני יודע - זאת כל אחד יודע. אך הכוונה היא שאי הידיעה כוללת בעצמה יותר ידיעה מכל ידיעה. כי ידיעה מוגבלת במהותה. היא כוללת רק את הידוע ולא את האיננו ידוע. אך כאשר אנו יודעים שאיננו יודעים, הכל נשאר פתוח. ייתכנו אין-סוף אופנים אפשריים. כל ידיעה חוסמת אופציות אחרות של ידיעות חלופיות. כאשר איננו יודעים, עולם אין סופי פתוח לפנינו. רבוננו של עולם אינו מוגבל ואנחנו לא נגבילהו, ולא נחליט אם הגאולה תהיה באופן זה או אחר. רבוננו של עולם יכול לעשות גאולה עם דתיים או עם חילוניים, עם כורש או עם בלפור, במלחמה או בשלום. אנו לא נחליט מראש. אי הידיעה חובקת אין-סוף עולמות ואפשרויות. כל מה שהדמיון מדמה אפשרי לרבוננו של עולם, כל הניסים וכל דרכי הטבע אפשריים, כל המהירויות אפשריות, כל מה

שהדמיון היותר חופשי משיג, אפשרי (נ"פ ערפלי טוהר עמ' ה', ד"ה "בקדושה"). "היפלא מה דבר" (בראשית י"ח, י"ד).

רבונו של עולם ביקש מירמיהו לקנות שדה מבן דודו חנמאל, לרשום שטר, ולהטמין את השטר בכד לעמוד ימים רבים. ירמיהו מבצע את הפקודה ואחר כך שואל: אלוהי, העיר עוד מעט נופלת בידי הכשדים, ואתה אומר לי לקנות שדה? האין זה לעג מר? משיב לו רבונו של עולם: "הנה אני ה' אלקי כל בשר הממני יפלא כל דבר" (ירמיהו ל"ב, כ"ז). איך אתה מודד ציווי אלקי על פי קנה מידה אנושי, התלוי בפוליטיקה של כשדים? "עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת" (ירמיהו שם, ט"ו)! אנא קנה לך שדה. זו השקעה לטווח ארוך. אל תעסוק בדקדוקים קטנים. המשך לקנות בתים שדות וכרמים.

לא נדע איך יהיה. יש אין סוף אפשרויות וגוונים שלא חלמנו עליהם. איפה ההיסטוריון שלפני שנת תש"ח ניבא על קום המדינה? איפה ההיסטוריון שחשב ששישה צבאות אויב יפרצו לתוך המדינה שנולדה והיא תמגר אותם? הרי תפקיד ההיסטוריה אינו לימוד העבר לבדו אלא גם ניתוחו למען דעת את העתיד. איפה ההיסטוריון שניבא שבמלחמת ששת הימים נרחיב גבולותינו ונגיע לירושלים? איפה ההיסטוריון שניבא ששערי הברזל של רוסיה יפלו והיהודים ישובו לגבולם? וכי אפשר למדוד את ההיסטוריה הישראלית על פי קנה מידה אנושי קטן? אפילו אותו גוי, ג'ן-בטיסטה ויקו, הפילוסוף האיטלקי שחי בזמנו של הרמח"ל והניח את יסודות ההיסטוריוסופיה, כלומר הבנת התהליכים הרוחניים שבתוך ההיסטוריה, כותב, שההיסטוריה של הגויים חול, וזו של עם ישראל קודש, ושולטים בה תהליכים מטה-היסטוריים, על-היסטוריים. לכן מי יוכל לקבוע מה טומן העתיד? כאשר הוא יופיע, אז נדע ונתפלא. זה מובנו של הביטוי שהמשיח בא בהיסח הדעת, כלומר בכיוון שכלל לא חשבנו עליו. כולם חושבים שהישועה תבוא מצד זה, והנה היא מופיעה מצד אחר.

"שלושה באין בהיסח הדעת ואלו הן: משיח, מציאה ועקרב"

(סנהדרין צ"ז, ע"א).

אדם אינו יכול למצוא מציאות כרצונו. וגם עקרב הוא אורח בלתי צפוי. והנה יש לדקדק, אותה ידיעה שמשיח בא בהיסח הדעת חשובה מאוד, כי לפעמים כאשר הכל נראה לך אטום וסתום, אז אומרים לך: אל תתייאש, אל תיפול, שא בעול. אם תשאל: מי אינו יודע שמציאה ועקרב באים בהיסח הדעת? נענה שהכל מאמר אחד. וכאשר המשיח בא בהיסח הדעת, לאדם אחד זה מציאה ולשני זה עקרב (עיין מהרש"א). לאדם אחד ההופעה הבלתי צפויה גורמת שמחה, ולשני צער ועצבות. לכן הרמב"ם מזהירנו שלא לקבוע מאיזה צד תבוא הישועה, כדי שלא תתאכזב. אל לנו לקבוע אם המשיח יהיה חבוש שטריימל או כובע

פלדה, לבוש מעיל ארוך או חולצת בני עקיבא. כאשר יבוא, יתבררו הדברים.

ט. אי אפשר לעיזור

בסוף ספר הכוזרי, כאשר המלך שואל מתי תבוא הישועה, משיב לו החבר:

"כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" (תהילים ק"ב, ט"ו), רוצה לומר כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה"

(מאמר ה', פיסקה כ"ז).

כאשר יתאהבו בעפר ובאבנים, אז יבוא המועד. השאלה אינה מתי יבוא המשיח, אלא מתי אתה תבוא. כאשר היהודים יתחבקו עם האדמה, העניין יתחיל. זאת אנו יודעים: אחרי שהישועה תתחיל היא כבר לא תפסיק. לא ידוע מתי תגיע הרכבת, אך בטוח ששום דבר לא יוכל לעצור אותה, וגם בטוח שהיא החלה לנוע לפני חמש מאות שנה, ומאז היא צוברת מהירות ללא הרף. מן היישוב הישן הגענו לחיבת ציון. ואז החלו יהודים לזרום. בזמן עזרא ונחמיה באו רק ארבעים אלף, עתה ב"ה אנו יותר מארבעה מיליון. מתוך כך הגענו למדינה. האימפריה הטורקית התמוטטה, וגם האימפריה האנגלית מעדה. רבנו של עולם מפיל ומקים מלכים מכיסאותיהם, "מהעדה מלכין ומהקים מלכין" (דניאל ב', כ"א).

אחרי מלחמת השחרור נמשכו המלחמות. האויבים רגזו על כישלונם במלחמת העצמאות וזממו לנקום בנו, אך במבצע סיני שוב הוכו. אז החליטו שהפעם יעשו בנו כלה, ושוב הוכו שוק על ירך במלחמת ששת הימים. זעמו, קמו עלינו לכלותנו במלחמת יום הכיפורים, וקיבלו שתי סטירות לחי תמורת סטירה אחת וכן הלאה. ואם ישאל השואל: איך משתלבות במהלך המתואר צרות הגלות והשואה הנוראה? אכן, השואה היא צרת הצרות, אך אנו דנים כאן בשיבת ציון ולא בגלות. ואמנם הדברים מקבילים, בארץ הולכים ונבנים ובגולה הולכים ושוקעים. בשואה נהרגו כשישה מיליון יהודים, ומאז ועד היום התבוללו בערך עוד שישה מיליון יהודים. הגלות נהפכה לקבר נורא. אך באותה תקופה נעשה הבניין היותר גדול.

י. מקום אשר יבחר

לירושלים אין מגיעים מיד. בירושלים לא כל אחד רשאי לגעת. אפילו יהושע לא הגיע לירושלים, אף לא ידע מקומה. ידע שיש "מקום אשר יבחר", אף אדם לא ידע איפה יהיה עד שיהיה. אפילו השם "ירושלים", לא ידע אדם איך ייקרא עד שייקרא. נכיר את "המקום אשר יבחר" (דברים י"ב, ה'), כאשר יבחר. ודאי ידענו שיהיה. בשירת הים יש פסוקים כמו "מרכבות פרעה וחילו ירה בים" (שמות ט"ו, ד') שהם מובנים בהחלט. אך "נחית בחסדך עם זו גאלת" (שם, י"ג) נראה טרם זמנו. אלה שמכנים את עצמם מבקרי המקרא תמהו על פסוק זה שמתאר את הביאה לארץ, ועוד יותר על הפסוק "נהלת בעוז אל נוה קדשך" (שם) המתאר את הביאה לירושלים, וקל וחומר הפסוק "מכון לשבתך פעלת ה'" (שם, י"ז), שהרי עוד לא נבנה אז בית המקדש?

אחרי שהבחינו בזאת בחושם הדק, הם החליטו שהיו כאן כמה שירות, אחת על קריעת הים, אחת על ביאת הארץ, אחת על ירושלים ואחת על המקדש, והפרופסור המפוזר בלב את כולן ועשן שירה אחת. הבל הבלים. וכי עם ישראל יצא ממצרים כדי לגור במדבר? ודאי שלא, אלא כדי להגיע לארץ ישראל, לירושלים ולבית המקדש. נכון שזה עוד לא קרה, אך אם רבונו של עולם הבטיח, זה כאילו כבר קרה ומסופר בלשון עבר.

אז לא ידענו לא את המקום ולא את השם. ישב שם יבוס. יהושע לא הצליח להוריש את יבוס (יהושע ט"ו, ס"ג), לא השופטים שאחריו, ואפילו לא דוד המלך, ששלט על ממלכה אדירה, כבש אף את ארם צובה וארם נהריים, אך בלב מדינתו יושב מלך יבוס.

יא. עיוורים ופיסחים

גם לעגו לו :

וַיֹּאמֶר לְדָוִד לֵאמֹר לֹא תָבֹא הִנֵּה כִּי אִם הִסְיֵרְךָ הָעֵוְרִים וְהַפְּסִיחִים
לֵאמֹר לֹא יָבֹא דָוִד הִנֵּה:

(שמואל ב' ה', ו').

הפירוש הכי פשוט למשפט לא מובן זה הוא, שהעיר היתה כה מבוצרת שאפילו עיוורים ופיסחים יכלו להגן עליה.

לרלב"ג פירוש מפתיע שטוען שהיה שם מעין משמר אוטומטי, פסלים עם חרבות המכים כל נכנס, מופעלים על ידי זרם מים, הדומים במראה החיצוני לעיוורים ופיסחים. היתה רק אפשרות אחת לנצח - "כל מכה יבוסי ויגע בצנור" (שם, ח').

כך ציווה דוד, ואז כל המשמר התמוטט.

יש גם פירוש פילוסופי-שירי, העיוורים הם אנשים שאינם רואים מעשי ה', כמו שבימינו יש כאלה שאינם רואים שהארץ פורחת, שהעם חוזר אל אדמתו, שיש מדינה (עיין ישעיהו מ"ב, י"ט-כ'; מ"ג, ח'). כדי להגיע לירושלים יש לסלק את העיוורים האלה, וגם את הפוסחים על שתי הסעיפים ומתלבטים שמא זו גאולה שמא לא, שמא תצליח שמא תיפול.

יב. הבונים בחומה

גם בזמן עזרא ונחמיה לא הגיעו לירושלים כל כך בקלות, והיה מסוכן בה ביותר. כאשר הגיע "קץ בבל, זרובבל" (ע"פ "מעוז צור", סדר הדלקת נר חנוכה), אחרי שבעים שנה, והיהודים חזרו לארצם, מצאו בה זרים שטענו לבעלותה, ניסו להניס את היהודים, וכאשר ראו את נחישותם, איימו עליהם בפוגרומים. היהודים שמרו על ירושלים ביום ובלילה, והחלו במבצע גדול לבנות חומה, כדי שאותם טרוריסטים לא יוכלו להתפרץ לתוכה. רק מעטים הסכימו לגור בירושלים, בבתים הצפופים, ובסביבה המסוכנת. עזרא ונחמיה קבעו שעל כל אדם לתת עשירית מכספו לבניין ירושלים, ועל כל ישוב לתת עשירית מאנשיו לגור בה. קבעו את אותם עשרה אחוז, מלבד מתנדבים שבאו מעצמם והעם בירך אותם. סוף סוף בנו את החומה. ואחרי שנים רבות, כבש יהודה המכבי את כל הארץ ואת כל ירושלים.

יג. בלב אחד

ירושלים אינה עניין פשוט. לא מיד זוכים להגיע אליה. גם בזמן מלחמת השחרור לא הצלחנו. בלילה לפני המבצע היותר מתוכנן לכבוש אותה, נהרג הגנרל מרקוס מכדור שנפלט על ידי חייל שלנו. אמר הרב נריה, שבמלחמת השחרור היו לנו שלושה צבאות, הגנה, אצ"ל ולח"י. לו נכבשה העיר, כל אחד היה אומר ירושלים שלי היא. אין זה לרצון ה'. ירושלים לא נתחלקה לשבטים (מגילה כ"ו, ע"א). היא שייכת לכלל ישראל. אך במלחמת ששת הימים, כל עם ישראל, צבא הגנה לישראל, ראש אחד בלב אחד בגבורת אריות דרך שער האריות, הבקיע וכבש. זה לרצונו של רבונו של עולם.

יד. מעל החשבון

ירושלים היא השיא, לכן אינה מוזכרת בתורה בפירוש. גם אי אפשר היה לציין את מיקומה. אין מקורות מים, אין כבישי גישה נוחים, אין שדות אלא אדמה טרשית, אין הגנה צבאית מצדדים מסוימים. זו עיר

מעל ההיגיון, מעל השכל, מקום קדוש. לא ערכה המעשי קובע, יש לה חסרונות מרובים, אבל יתרון אחד: עיר הקודש.

טו. להמשיך ללכת

לא מיד הגענו, אך ידענו שנגיע. כך הוא ביחס לדברים גדולים. רבונו של עולם ציווה לאברהם אבינו: "לך לך... אל הארץ אשר אראך" (בראשית י"ב, א'), בלי לציין באיזה כיוון לשים פעמיו. לך, ותוך כדי הליכה יתברר לך הכיוון. וכן עקדת יצחק: "על אחד ההרים אשר אומר אליך" (שם כ"ב, ב'). לך וכבר תגיע.

לפני כחמש מאות שנה התחלנו ללכת ובייחוד לפני כמאה שנה. איש לא ידע איך נגיע, אך הלכנו וב"ה הגענו, ואנו ממשיכים ללכת. איננו יודעים איך נפתור את בעיות העתיד, בעיות האויבים שמסביבנו ושבתוכנו, בעיות היהודים הרחוקים מתורה והעולים הצריכים גיור, אך אנחנו יודעים שאת כולן נפתור, העיקר הוא להמשיך ללכת.

טז. דומה דודי לעבני

זהו המובן של גאולה קמעא קמעא. מאז התחלתה הזעירה היא הולכת ומתעצמת. נכון שיש גם נפילות ונסיגות, אך כך הוא סדר כל החיים, שיש עליות וירידות. כך גידולו של ילד שבשנותיו הראשונות כולו חמוד ומתוק, ופתאום הוא נעשה כולו שלילה. אין זו נסיגת נצח, אלא משבר הסרבנות בגיל הרך, והוא יעבור. זאת דרכו לבנות עצמאותו, ואין להיבהל. אם נשכיל, יצא מזה עוד יותר מחוזק. מתינוק הוא יצא פעוט. ושוב יופיעו משברים נוספים. אדם אינו גדל באופן קווי דווקא, אלא דרך עליות וירידות, והוא גם נבנה מן המשברים. וכן הוא לגבי עם. העיקר הוא לא להתיאש. גם בהולדת העם היו סיבוכים רבים. אחרי המעמד המופלא של מתן תורה, אירע מעשה העגל הנורא. "עלובה כלה מזנה בתוך חופתה" (שבת פ"ה, ע"ב). ובכל זאת יש המשך לתורה אחר כך. התגברנו, שבנו בתשובה והמשכנו. לכל עם יש משברים, קל וחומר לעם גדול.

אף לפני קום המדינה היו משברים נוראים. האנגלים בגדו בהתחייבויותיהם, מנעו עליה, שלחו מעפילים למחנות אסירים. במלחמת העולם השנייה, הגיעו הנאצים תחת פיקודו של רומל, כמעט עד שערי ארץ ישראל, ונעצרו בנס על ידי האנגלים, ואז העניינים התחילו להתהפך לטובת בעלות הברית. ודאי, בכל דבר יש עליות וירידות.

"דומה דודי לצבי" (שיר השירים ב', ט') - מה צבי זה נכסה ונגלה, אף המשיח נכסה ונגלה"

(שיר השירים רבה ב', כ"ב).

לא כל הזמן רואים אותו. ואחרי היעלמו הינו מתפרץ ביתר עוז.

יז. לעזרת ה'

שמה תאמרו: אם הרכבת ממילא נוסעת קדימה, אז זה אינו תלוי בנו. זו טעות, רבנו של עולם עושה ישועה על ידינו ומתוכנו. לא שאינו יכול לעשות בלעדינו, אלא שכך רצונו. ככל שאנו שותפים יותר במה שרבנו של עולם עושה, כך אנו מזרזים יותר את המהלך הגדול הזה. ודאי שהראייה לאור האמונה אינה ראייה בעלמא, אלא היא באה לידי ביטוי במעשה.

לדעת את ה' ומתוך כך להידבק במידותיו: רבנו של עולם מחזיר שכנינו לציון - אנו שבים לציון. הוא יתברך בונה את הארץ - אנו בונים אחריו. הקדוש ברוך הוא איש מלחמה - אנו מתגייסים לצה"ל. הוא בונה את ירושלים - אנו בונים את ירושלים. הוא מרחיב את גבולות ארצנו - אנו מרחיבים את ישוב הארץ. אנו באים ל"עזרת ה'". הנוסח הרגיל הוא ב"עזרת ה'", כאילו אנו העושים, וה' עוזר לנו. לא כן אומרת דבורה הנביאה: "לעזרת ה'" (שופטים ה', כ"ג), ה' עושה ואנחנו עוזרים.

יח. ויש לבכם

כאשר חזרנו לירושלים מצאנו אבן ובה כתוב:
וְרֵאִיתֶם וְשֵׁשׁ לְבָכֶם וְעֲצֻמוֹתֵיכֶם כְּדֵשׁא תִפְרָחָנָה

(ישעיה ס"ו, י"ד).

ישעיה הנביא פונה אלינו מבעד למרחק הדורות. הוא קורא אלינו מלפני אלפי שנים ומודיע לנו בשם רבנו של עולם: אני אתכם! "אל תירא עבדי יעקב" (ירמיה מ"ו, כ"ח).

יט. רעש גדול

באשר לשאלה מדוע ירושלים אינה מוזכרת בתורה, יש שהעלו השערה פנטסטית: היא כלל לא הייתה קיימת, אלא הופיעה אחר כך מתוך התפרצות הר געש. הרי אנו יושבים על השבר הסורי-אפריקני. זה פירוש יפה ומבריק, אלא שאין כל סימן לכך שירושלים נולדה רק לפני שלושת אלפי שנה. סלעיה ישנים יותר.

מכל מקום בעתיד תהיה רעידת אדמה בירושלים, כדברי זכריה הנביא:

וַיֵּצֵא יְהוָה וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם הָהֵם בַּיּוֹם הַלַּחְמוֹ בַּיּוֹם קָרַב: וַעֲמָדוּ רַגְלָיו
בַּיּוֹם הַהוּא עַל הַר הַזֵּיתִים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרוּשָׁלַם מִקֶּדֶם וַנִּבְקַע הַר
הַזֵּיתִים מִחֲצִיו מִזְרָחָה וַיָּמָה גִּיא גְדוֹלָה מְאֹד וּמִשׁ חָצִי הַהָר צְפוֹנָה
וַחֲצִיו נִגְבָּה: ... וַנִּסְתָּם בְּאֲשֶׁר נִסְתָּם מִפְּנֵי הָרָעַשׁ בַּיּוֹם הַהוּא

(זכריה י"ד, ג'-ה').

מי שיש לו עיניים לראות ואזניים לשמוע, יודע שכשהקב"ה אוֹחַז
בכנפות ארץ ומזעזע אותה, "ויונעו אמות הספים" (ישעיהו ו', ד'),
מופיעים סדקים ועמים נופלים. רבונו של עולם מנער את הטורקים ואת
האנגלים והערבים. פסוקים אלה אינם חייבים להיות כפשוטם. גם
יחזקאל כותב:

וּבִקְנָאֲתִי בָאֵשׁ עֲבַרְתִּי דְבַרְתִּי אִם לֹא בַיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה רָעַשׁ גְּדוֹל
עַל אֲדֹמַת יִשְׂרָאֵל: ... וַנִּהְרָסוּ הַהָרִים וַנִּפְּלוּ הַמִּדְרָגוֹת וְכָל חוֹמָה
לְאֶרֶץ תִּפּוֹל:

(יחזקאל ל"ח, י"ט-כ').

הכל מתמוטט. יד אלקית אוֹחַזת ומנענעת, והבקע מתרחב, והקֶץ
המגולה מתרחב. צריך להחזיק טוב, מי שיחזיק הכי טוב הוא שיישאר
בארץ ישראל ובירושלים. נראה מי עקשן יותר, מי חזק יותר, מי יודע
להחזיק מעמד, מי יחבק את האדמה באהבה. כל הזעזועים וכל
התמורות לא יצליחו להזיז אותנו.